

УДК 658.168.5:629.73(045)

Т.А.Нікітіна

*к.е.н., доц. кафедри економічної
теорії Національного університету
харчових технологій*

**КОНЦЕНТРАЦІЯ ТА
ЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ КАПІТАЛУ ЯК
ФАКТОР ЕКОНОМІЧНОГО
ЗРОСТАННЯ.**

У статті досліджено концентрацію і централізацію капіталу як фактор що впливає на економічне зростання. Розглянуті основні фактори економічного зростання. Виявлено роль сучасних форм концентрації та централізації капіталу, таких як транснаціональні корпорації, транснаціональні стратегічні альянси, транснаціональні банки та фінансово-промислові групи у економічному зростанні.

Ключові слова: *концентрація та централізація капіталу, економічне зростання, транснаціональна корпорація.*

Вступ. В умовах глобальної трансформації світової економіки, транснаціональний капітал як провідна форма концентрації та централізації капіталу, формує інтегровані зв'язки міжнародного співробітництва, здійснює потужний вплив на основні фактори економічного зростання, виступає як сильний важіль прискорення економічного розвитку. Але, транснаціональні корпорації можуть створювати не тільки позитивний але і негативний вплив на економічне зростання країн. З огляду на це, актуальним є дослідження впливу концентрації та централізації капіталу, зокрема їх провідних форм, на економічне зростання країн.

Дослідженню процесів концентрації та централізації капіталу присвячені праці таких класиків економічної науки як А.Сміт, Д.Рікардо, Сімон де Сімонді, Дж. С. Мілль, К.Маркс, Дж.Б.Кларк, І.Фішер, К. Бьом-Баверк, Д. Гобсон, Дж. М. Кейнс та ін.

Теоретичні аспекти дослідження концентрації та централізації капіталу висвітлені в працях таких сучасних російських науковців як Владимірова І., Іванова Ю., Мільнер Б., та ін. Певним питанням концентрації та централізації капіталу присвячені роботи сучасних українських вчених: Астаповича А.З., Гейца В., Костицького В.В., Костусєва О., Кизима Н.А., Степанова В., Уткина Є.А. та ін. Проблеми економічного зростання розглядалися ще в працях А.Сміта, Дж. Кейнса і набули подальшого дослідження такими сучасними вченими як Є.Домар, Р.Солоу, Г.Менк'ю, А.Філіпенко, О.Рогач та ін.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження ролі сучасних форм концентрації та централізації капіталу таких як транснаціональні корпорації, транснаціональні стратегічні альянси, транснаціональні банки та фінансово-промислові групи у економічному зростанні. А також, виявлення впливу транснаціональних корпорацій на технологічний прогрес, як один з факторів економічного зростання країни.

Результати дослідження. Категорія «економічне зростання» у науковій літературі визначається як стійке збільшення національного виробництва, як процес взаємодії економічних, соціальних, природних (екологічних) та політичних факторів.

Серед основних факторів економічного зростання виділяють працю, землю та капітал. Ці фактори в свою чергу модифікуються у людський капітал, природні ресурси, технологічні знання, науково технічний прогрес [1, с.515-516], а також ефективне розміщення ресурсів, економію на масштабі, комплекс інституціональних та ментальних факторів [2, с.67]. Але, в різних країнах складові економічного зростання відрізняються, в залежності від якості людського капіталу, від продуктивності землі, від рівня науково-технічного розвитку та ін.

Отже, економічне зростання є функцією від певної комбінації одночасно діючих факторів. Визначальну роль у збільшенні темпів економічного зростання відіграє науково-технічний прогрес. У відповідності до цього зростає значення освіти, науки, технологій. Так, у середньому, у системі факторів

економічного зростання 70% приросту валового внутрішнього продукту припадає на чинники продуктивного зростання, пов'язані з освітою, наукою, розвитком технологій та інше [3, с.19]. Також, у доданій вартості продукції промисловості зростає частка високотехнологічних товарів.

До основних факторів стійкого прискореного економічного зростання також відносять швидкі темпи нагромадження капіталу та структурні зрушення економіки (технологічна модернізація, підвищення ролі промисловості та ін.). В основі швидкого та стійкого економічного зростання, підвищення рівня життя, зростання продуктивності праці та вдалої інтеграції в міжнародну економіку лежить нагромадження капіталу та концентрація і централізація капіталу у взаємозв'язку та взаємовпливі з технологічним процесом і структурними змінами.

Досліджуючи концентрацію та централізацію капіталу як фактор економічного зростання, необхідно виявити сутність цих категорій. Концентрація та централізація капіталу є взаємопов'язаними, але не тотожними поняттями. Принципова відмінність між концентрацією та централізацією капіталу полягає у джерелі збільшення капіталу. Так, при концентрації капіталу, джерелом збільшення капіталу є додана вартість, а при централізації капіталу – джерелом виступають вже існуючі капітали. Концентрація капіталу це процес зосередження, нарощування, зростання капіталу за рахунок капіталізації доходів, а централізація капіталу це процес збільшення розмірів капіталу за рахунок примусового або добровільного злиття, поглинання та об'єднання раніше самостійних капіталів.

Структурні зміни в сучасній світовій економіці сприяють подальшому розвитку та виникненню нових форм концентрації та централізації капіталу. Концентрація капіталу на національному рівні поступово переростає у міжнародний, наднаціональний рівень. Національні компанії перетворюються у транснаціональні. Серед провідних форм концентрації та централізації капіталу на національному та міжнародному рівнях виділяють транснаціональні

корпорації (ТНК), транснаціональні стратегічні альянси (ТСА), транснаціональні банки (ТНБ), фінансово-промислові групи (ФПГ).

Транснаціональні корпорації це міжнародні фірми–монополісти що створені за допомогою національного капіталу і мають національний контроль за діяльністю корпорації, міжнародна сфера діяльності яких має наддержавний, наднаціональний характер. Спостерігається подальше зростання зовнішньоекономічної діяльності в якій ТНК виступають в ролі торговців, інвесторів, розповсюджувачів сучасних технологій, стимуляторів міжнародної трудової міграції, а також сприяють розширенню та поглибленню виробничих зв'язків між підприємствами різних країн. Завдяки міжнародній міграції довгострокового капіталу, прискорився процес взаємопроникнення фінансового капіталу, що посилило могутність ТНК. Формуючи інтегровані зв'язки міжнародного співробітництва і володіючи потужним впливом на основні фактори економічного зростання, транснаціональні корпорації як провідна форма концентрації та централізації капіталу, виступають як потужний важіль прискорення економічного розвитку.

Характерною особливістю ТНК є інвестування капіталу за кордоном а не просто експорт товару, і це інвестування капіталу проходить в комплексі з використанням закордонної робочої сили в межах міжнародного виробництва. Інвестиції сприяють технологічному прогресу, розвитку інституціональних структур, розширенню виробничих потужностей, продукують збільшення доходів, сприяють отриманню нових знань та інше. Важливе місце займають інвестиції в циклічному та у довгострокових аспектах економічного розвитку через те, що рішення про інвестиції залежать від рівня та стабільності економічної діяльності.

За твердженням ЮНКТАД [4, с.64], саме інвестиції, серед багатьох факторів, у великій мірі впливають на економічне зростання. Підтвердженням потужного впливу темпу зростання валових інвестицій в основний капітал на валовий внутрішній продукт стало дослідження ЮНКТАД серед розвинених країн та країн що розвиваються. Було проведено розрахунок середніх річних

темпів приросту валового внутрішнього продукту та валових інвестицій в основний капітал в окремих країнах у 1960-2000 роках [4, с.64]. На основі дослідження були зроблені висновки про те, що економічне зростання не може підтримуватися без достатнього рівня інвестицій, який, в свою чергу, забезпечує розвиток зв'язків між різними сферами та секторами економіки. В дослідженні визначено тісний зв'язок між ростом інвестицій та зростанням продуктивності праці. Отже, концентрація та централізація капіталу є потужним фактором економічного зростання, оскільки науково-технічний прогрес та впровадження його результатів неможливо здійснити без значного нагромадження капіталу.

Таким чином, направлення великої частини валового продукту країни на інвестування сприяє більш високому рівню економічного зростання. Власні внутрішні інвестиції для більшості країн є основним, але далеко не достатнім, фактором економічного зростання. Тому, залучення в країну іноземних інвестицій, що перевищують обсяги її власних заощаджень, виступає важливим додатковим джерелом капіталотворення. Саме транснаціональні корпорації беруть на себе роль найбільшого міжнародного інвестора.

Інвестуючи, ТНК не тільки фінансують розвиток національної економіки, а і передають новітні технології, досвід що до управління і маркетингу, навчають персонал та ін., надаючи, таким чином, певну ефективну комбінацію активів, що стимулює економічне зростання. Передача транснаціональними корпораціями новітніх технологій сприяє розвитку та нагромадженню людського капіталу у країні, що приймає, що в свою чергу, являє собою потужний фактор прискорення економічного зростання. Також, ТНК стимулюють ефективність використання місцевих факторів виробництва за рахунок перерозподілу наявних ресурсів із галузей їх неефективного використання у більш ефективні.

Однак, не завжди ТНК справляють прямий позитивний вплив на процес нагромадження. В залежності від стратегії, ТНК може реорганізувати придбану ними місцеву компанію скорочуючи зайнятість, не здійснюючи

великих інвестицій, але за рахунок впровадження новітніх технологій, розширюючи експортне виробництво, здійснювати опосередкований позитивний ефект на нагромадження капіталу.

Досліджуючи вплив ТНК, як однієї з провідних форм концентрації та централізації капіталу, на економічне зростання, зупинимось на такому факторі як технологічний прогрес. Економічне зростання країни у великій мірі залежить від освоєння і впровадження нею новітніх технологій та виробництва науко- та техномісткої продукції. У глобальній економіці саме впровадження новітніх технологій розглядається як найбільш потужний фактор економічного зростання. Більшість країн світу досі виступають на світовому ринку науково-технічних знань лише як імпортери, причому 4/5 поставок технологій в ці держави здійснюють саме ТНК [5, с.423]. ТНК можуть здійснювати як пряму передачу новітніх технологій місцевим компаніям, так і опосередкований вплив. Тому, транснаціональні корпорації розглядаються як могутнє джерело новітніх технологій. Внаслідок впливу науково-технічної діяльності ТНК, збільшується наукомісткий експорт країни, що приймає, що в свою чергу, сприяє її економічному зростанню.

Але, не зважаючи на загальний стимулюючий вплив іноземних інвестицій на економічне зростання, ТНК можуть здійснювати і гальмування науково-технічного розвитку країни за рахунок витіснення місцевих фірм з ринку, обмеження доступу національних фірм до новітніх розробок та ін. Новітні технології виробництва, організації праці та ін., що демонструють ТНК можуть бути недоступні країнам, що розвиваються та також країнам з трансформаційною економікою. І це пов'язано не лише з тим, що провідні ТНК не продають ліцензії на новітні технології, а і з тим, що їх не готове сприйняти економічне, технологічне, інституціональне, інфраструктурне середовище вище названих країн.

Висновки. В сучасних умовах глобальної економіки, транснаціональний капітал, формуючи інтегровані зв'язки міжнародного співробітництва і володіючи сильним впливом на основні фактори економічного зростання,

виступає як потужний важіль прискорення економічного розвитку. Вплив ТНК на економічне зростання не можна розглядати як вплив на окремі складові економічного зростання. Найбільший ефект зростання проявляється як наслідок дії ТНК одночасно на всі фактори економічного зростання. Інвестуючи, ТНК не тільки фінансують розвиток національної економіки, а і передають новітні технології, досвід що до управління і маркетингу, навчають персонал та ін., надаючи, таким чином, певну ефективну комбінацію активів, що стимулює економічне зростання.

Разом з тим, ТНК можуть створювати не тільки позитивний але і негативний вплив на економічне зростання. Так, ТНК може здійснювати дезінвестиції капіталу, тобто пряме вирахування ресурсів із фонду нагромадження. Закриття філій, переміщення виробництва ТНК в інші країни призводять до дестабілізації процесу відтворення країни, що приймає. Збитки капіталоутворенню країн, що приймають, можуть бути завдані і в результаті прихованих механізмів переведення прибутків (найпоширенішим із них є використання трансфертних цін). ТНК можуть здійснювати і гальмування науково-технічного розвитку. Позитивний та негативний вплив діяльності ТНК на країни, що приймають може бути різноманітним, але завдячуючи синергетичному ефекту взаємозв'язку всіх складових економічного розвитку, в кінцевому рахунку здійснюється стимулювання економічного зростання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мэнкью Ш. Грегори. Принципы «Экономикс»./ Пер. с англ. – СПб., 1999.- 612с.
2. Філіпенко А.С. Цивілізаційні виміри економічного розвитку – К.: “Знання України”, 2002. – 190с.
3. World Development Report. Knowledge for Development. 1998/99. – Wash., 1999.- 548р.
4. Доклад о торговле и развитии, 2003 год. Накопление капитала, рост и структура изменения. UNCTAD/TDR/2003/ -156с.
5. Рогач Олександр. Міжнародні інвестиції: Теорія та практика бізнесу транснаціональних корпорацій: Підручник. – К.: Либідь, 2005. – 720с.

Концентрация и централизация капитала как фактор экономического роста.

В статье исследована концентрация и централизация капитала как фактор влияющий на экономический рост. Выявлена роль современных форм концентрации и централизации капитала, таких как транснациональные корпорации, транснациональные стратегические альянсы, транснациональные банки и финансово-промышленные группы в экономическом росте.

Ключевые слова: *концентрация и централизация капитала, экономический рост, транснациональная корпорация.*

T.Nikitina

Concentration and centralization of capital as a factor of economic growth.

The article investigates the concentration and centralization of capital as a factor of economic growth. The basic factors of economic growth were considered as well. The role of modern forms of concentration and centralization of capital, such as transnational corporations, multinational strategic alliances, multinational banks and financial-industrial groups in economic growth was investigated. The influence of multinational corporations on technological progress as one of the factors of economic growth was studied. It has been proven, that under conditions of the global transformation of the world economy, transnational capital, which creates integrated communications of international cooperation and has a powerful influence on the key factors of economic growth, acts as a powerful instrument to accelerate economic development. The greatest effect of growth is a result of influence of the transnational capital on all the factors of economic growth (capital, technological progress, human resources, environment, etc.) simultaneously. However, the transnational capital can exert positive as well as negative influence on economic growth.

Keywords: *concentration and centralization of capital, economic growth, transnational corporation.*